

BARTOSZ PILITOWSKI*

Przestrzeganie zasady jawności postępowania sądowego w Polsce podczas stanu epidemii COVID-19. Wyniki badań empirycznych

Compliance with the Open Court Principle
in Poland During the COVID-19 Epidemic.
Results of Empirical Research

Abstrakt

Artykuł dotyczy zasady jawności postępowania sądowego, która jest uznawana za ważną część prawa do sądu zagwarantowanego w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i traktatach międzynarodowych. W artykule omówiono prawne podstawy i wyjątki od zasady jawności postępowania sądowego oraz jej znaczenie z perspektywy socjologicznej jako instytucji kontroli społecznej. Następnie autor omawia wyniki empirycznych badań praktycznego przestrzegania zasady jawności postępowania sądowego w czasie epidemii, które polegały na analizie zarządzeń prezesów sądów regulujących zasady wstępu do budynków sądów oraz na obserwacjach posiedzeń sądowych. Na koniec przedstawiono reakcje sędziów na zaobserwowane zagrożenia dla zasady jawności postępowania sądowego i porównano je z reakcjami na zagrożenia dla innych elementów prawa do sądu. Autor zastanawia się, jakie wnioski płyną z wyników tych badań dla zrozumienia przemian w zakresie systemu wartości grupy zawodowej sędziów w Polsce.

Słowa kluczowe: sędziowie, jawność rozpatrzenia sprawy, praworządność, wartości grupy zawodowej, pandemia COVID-19

* Mgr Bartosz Pilitowski – magister socjologii, doktorant w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika; Fundacja Court Watch Polska, ul. Moniuszki 5/8, 87-100 Toruń, e-mail: b.pilitowski@courtwatch.pl, ORCID: 0000-0003-2351-8841.

Abstract

The article concerns the principle of open court, which is an important part of the right to a fair trial under the Constitution of the Republic of Poland and international treaties. It discusses the legal basis and exceptions to the principle of open court and its importance from the sociological perspective as an institution of social control. Next, the author discusses the results of empirical research on the practical observance of the open court principle during the state of epidemic. Orders of court presidents regulating access to court buildings and observation of court sessions are analysed. Finally, the author compares the reactions of judges to the observed threats to the principle of open court and compares them with the reactions to threats to other elements of the right to a fair trial. He discusses possible conclusions that can be drawn from the results of these studies for understanding the changes in the value system of the professional group of judges in Poland.

Keywords: judges, open court principle, rule of law, professional values, COVID-19 pandemic

Wstęp

Pandemia wirusa SARS-CoV-2 wywołała rozmaite skutki i przyniosła nowe wyzwania dla przedstawicieli władz publicznych. W przypadku władzy sądowniczej trudnością okazało się nie tylko orzekanie na podstawie szybko zmieniającego się prawa np. w kwestii kar nakładanych za łamanie obostrzeń sanitarnych. Sędziowie zostali postawieni przed dylematem, jak obowiązek zwalczania chorób epidemicznych¹ pogodzić w duchu praworządności² z zasadą jawnego rozpatrzenia sprawy i publicznego ogłoszenia wyroku³. Przedmiotem niniejszej analizy jest poziom przestrzegania w czasie obowiązywania stanu epidemii w latach 2020–2022 zasady jawnego rozpatrzenia sprawy i sposób, w jaki na zagrożenia dla jej realizacji reagowali sędziowie.

Z socjologicznego punktu widzenia jawność postępowania sądowego może być rozumiana jako instytucja kontroli społecznej. Dając szansę na obserwowanie przebiegu rozpraw, zasada publicznego procesu pozwala społeczeństwu sprawować częściową kontrolę nad wykonywaniem przez sędziów powierzonej im władzy⁴. Instytucja publicznego procesu jest interesującym przedmiotem badań socjologicznych, ponieważ sędziowie co prawda podlegają w jej ramach

¹ Art. 68 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.): „Władze publiczne są obowiązane do zwalczania chorób epidemicznych i zapobiegania negatywnym dla zdrowia skutkom degradacji środowiska”.

² Art. 7 Konstytucji RP: „Organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa”.

³ Art. 45 Konstytucji RP: „1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. 2. Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Wyrok ogłaszany jest publicznie”.

⁴ Zob. klasyczne uwagi na temat znaczenia jawności postępowania sądowego: J. Bentham, *Traktat o dowodach sądowych*, Zrzeszenie Sędziów i Prokuratorów R.P., Gniezno 1939, s. 98 i nast.

kontroli, ale występują w niej przede wszystkim w roli podmiotów kontrolujących. Również realizacja zasady jawnego rozpatrzenia sprawy jest od nich zależna, ponieważ mają uprawnienia do dyskrecjonalnego decydowania o tym, czy rozprawa odbędzie się publicznie, czy nie⁵. Przywodzi to na myśl znany już starożytnym dylemat *quis custodiet ipsos custodes* (pol. kto pilnuje strażników).

Badania przestrzegania przez sędziów zasady jawności procesu mogą rzucić światło na zagadnienie, które towarzyszy myśli socjologicznej co najmniej od czasów Emila Durkheima, a które ostatnio w kontekście władzy sądowniczej poruszył Michał Kaczmarczyk⁶. Na skutek wprowadzenia w Polsce trójpoziomu, a więc funkcjonalnego zróżnicowania, władzy zmieniła się ustrojowa i społeczna rola sędziego. Pytanie, w jakim stopniu za zmianami w domenie struktury i autoidentyfikacji tej grupy zawodowej nadążają także zmiany w jej systemie wartości?

W demokracjach liberalnych dyskurs prawniczy prezentuje rolę prawników jako strażników rządów prawa⁷. Jak udowodnił już kilkadziesiąt lat temu socjolog Terrence Halliday, przedstawiciele zawodów prawniczych faktycznie są często agentami przemian politycznych w kierunku liberalnym⁸. W przypadku sędziów obowiązki związane z wykonywaną rolą społeczną konkretyzują się w ramach tego dyskursu w postaci stania na straży praw człowieka⁹. Ponieważ bez wątpienia doktryna prawnicza zalicza do katalogu praw człowieka prawo do sądu, a jego niekwestionowanym elementem jest jawność rozpatrzenia sprawy,

⁵ Decyzję o wyłączeniu jawności rozprawy przewodniczący składu sądu może podjąć na wniosek lub z urzędu. Od decyzji przewodniczącego o wyłączeniu jawności nie może odwołać się nie tylko zainteresowana obserwowaniem sprawy postronna osoba czy dziennikarz, ale także strona postępowania. Rzecznik Praw Obywatelskich prof. M. Wiącek uznał brak takiej możliwości za niezgodny z konstytucyjną zasadą dwuinstancyjności i zwrócił się do Ministra Sprawiedliwości o podjęcie inicjatywy legislacyjnej w tym zakresie; *Pismo RPO nr VII.510.32.2022.PKR do Ministra Sprawiedliwości z 20 kwietnia 2022 r.*, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-04/Do_MS_jawnosc_postepowan_20.04.2022.pdf (dostęp: 02.05.2023).

⁶ M. Kaczmarczyk, *Legitymizacja roli sędziowskiej*, „*Studia Socjologiczne*” 2020, t. 4, nr 239, s. 34.

⁷ P. Kaczmarek, *Spółeczna rola prawników: odpowiedzialność, podmiotowość, zaufanie*, „*Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna*” 2016, t. 5, nr 1, s. 63–86; A. Rakowska-Trela, *Sądy i sędziowie wobec niedemokratycznych przemian*, „*Studia Politologiczne*” 2018, t. 47, s. 299–315.

⁸ M. Feeley, T.C. Halliday, L. Karpik, *The Legal Complex and Struggles for Political Liberalism*, w: *Fighting for Political Freedom: Comparative Studies of the Legal Complex and Political Change*, eds. M. Feeley, T.C. Halliday, L. Karpik, Hart Publishing, Oxford 2007; T.C. Halliday, *Beyond Monopoly: Lawyers, State Crises, and Professional Empowerment*, University of Chicago Press, Chicago 1987.

⁹ A. Barak, *The Judge in a Democracy*, Princeton University Press, Princeton 2006, s. 21; H. Krunke, *Courts as Protectors of the People: Constitutional Identity, Popular Legitimacy and Human Rights*, w: *Judges as Guardians of Constitutionalism and Human Rights*, eds. M. Scheinin, H. Krunke, M. Aksenova, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2016; R. Piotrowski, *Sędziowie i granice władzy demokratycznej w świetle Konstytucji RP*, „*Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*” 2018, t. 1, s. 217; Patrz także treść ślubowania sędziego, w którym sędzia ślubuje „stać na straży prawa”, art. 66 Ustawy o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. z 2001 r. Nr 98, poz. 1070 z późn. zm.).

to zgodnie z tym dyskursem sędziowie powinni bronić prawa do publicznego procesu, które oznacza jednak prawo obywateli do kontrolowania samych sędziów. Z całego katalogu praw człowieka, a cech prawa do sądu w szczególności, zasada publicznego procesu może być odczytana jako wymierzona w samą władzę sądowniczą i wiązać się z pewnymi kosztami dla sędziów¹⁰. Zatem spośród wszystkich praw człowieka skłonność sędziów do egzekucji tej właśnie zasady posiada wyjątkowy potencjał diagnostyczny. Postawa sędziów wobec prawa do publicznego procesu może być wartościowym poznawczo wskaźnikiem poziomu internalizacji u sędziów wartości demokratycznych i wzorca roli społecznej sędziego jako strażnika rządów prawa i praw człowieka.

Obowiązywanie zasady jawnego rozpatrzenia sprawy przed i w czasie epidemii COVID-19

Zasada jawności postępowania sądowego jest powszechnie uznawana za składową prawa do sądu. Na gruncie prawa polskiego prawo do sądu zostało zagwarantowane w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w art. 45, który zaczyna się słowami „każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy”, co oznacza możliwość uczestnictwa w rozprawach w charakterze obserwatorów osób trzecich¹¹. Jest to zbieżne ze standardem międzynarodowym. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności w art. 6 stanowi, że „każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy”¹². Gwarancje o podobnej treści znajdujemy także w art. 47 w drugim zdaniu Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej oraz art. 14 ust. 1 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych.

Jawność postępowania sądowego nie ma charakteru absolutnego. Powszechnie obowiązującym standardem jest dopuszczalność wyłączenia jawności rozprawy z uzasadnionej przyczyny mającej podstawę w obowiązujących przepisach prawa. Zgodnie z polską Konstytucją „[w]ylączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze

¹⁰ W obecności publiczności, w szczególności mediów, publicznie wiadomym stają się wszelkie uchybienia sędziego. Publicznej krytyce mogą zostać poddane podejmowane przez sędziego decyzje i w konsekwencji także jego kompetencje do sprawowania urzędu.

¹¹ Art. 45 ust. 1 Konstytucji RP; patrz także wyroki Trybunału Konstytucyjnego potwierdzające tę zasadę m.in. z 11.06.2002 r., SK 5/02, z 6.12.2004 r., SK 29/04, z 7.03.2006 r., SK 11/05, z 2.10.2006 r., SK 34/06; P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Art. 45 [Prawo do sądu bez nieuzasadnionej zwłoki; zasada jawności postępowania]*, w: *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bolek, C.H. Beck, Warszawa 2016, Legalis nr 1002124, s. 46.

¹² Art. 6 ust. 1 frag. zd. 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmienionej następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełnionej Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny”¹³. Jednak z zastrzeżeniem, że „[w]yrok ogłaszany jest publicznie”¹⁴. Wynika z tego, że przynajmniej ogłoszenie wyroku powinno w każdej sprawie mieć publiczny charakter, a uchybienia w tej sprawie były w przeszłości interpretowane przez polską judykaturę jako niedopuszczalne i skutkujące uznaniem wyroku, który nie został publicznie ogłoszony, za nieistniejący¹⁵.

Stan epidemii w związku z pojawieniem się w Polsce wirusa SARS-CoV-2 wprowadzono Rozporządzeniem Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Dz. U. z 2020 r., poz. 491). W pierwszych dwóch tygodniach jego obowiązywania nie zmienił się stan prawny regulujący realizację prawa do sądu. Następnie na mocy ustawy z dnia 31 marca 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2020 r., poz. 568 z późn. zm.) zawieszono zostało przeprowadzanie rozpraw i posiedzeń jawnych z kilkoma wyjątkami dotyczącymi spraw pilnych¹⁶. Tym samym ustawodawca wstrzymał co do zasady realizację prawa do sądu.

Sądy wznowiły działalność 16 maja 2020 r. w następstwie wejścia w życie ustawy z dnia 14 maja 2020 r. o zmianie niektórych ustaw w zakresie działań osłonowych w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2 (Dz. U. z 2020 r., poz. 875 z późn. zm.). Ustawa ta uchylała zawieszenie biegu terminów i przywracała realizację prawa do sądu. Dwa dni później Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości – sędzia dr Anna Dalkowska – skierowała do sądów powszechnych pismo, w którym rekomendowała „wydanie przez prezesów sądów zarządzeń uniemożliwiających lub ograniczających dostęp publiczności do sal rozpraw”¹⁷. Warto nadmienić, że była to realizacja skierowanego wcześniej do Ministra Sprawiedliwości zalecenia największego zrzeszenia sędziów w Polsce – SSP „Iustitia”¹⁸.

¹³ Art. 45 ust. 2 zd. 1 Konstytucji RP.

¹⁴ Art. 45 ust. 2 zd. 2 Konstytucji RP.

¹⁵ Tak np. Sąd Najwyższy, postanowienie z 17.11.2005 r., I CK 298/05, Sąd Apelacyjny w Gdańsku, postanowienie z 9.06.1999 r., II AKo 113/99.

¹⁶ Art. 15 Ustawy z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2020 r., poz. 374 z późn. zm.).

¹⁷ *Pismo DNA-II.510.20.2020*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 18.05.2020, https://www.adwokatura.gdansk.pl/upload/files/inne/pismo_do_psa_1852020.pdf (dostęp: 23.06.2020).

¹⁸ SSP „Iustitia” rekomendowało „wprowadzenie zasady, iż w rozprawie lub posiedzeniu jawnym mogłyby uczestniczyć wyłącznie osoby wezwane lub zawiadomione”; *Rekomendacje SSP „IUSTITIA” dotyczące funkcjonowania sądów podczas pandemii koronawirusa*, <https://www.iustitia.pl/83-komunikaty-i-oswiadczenia/3830-rekomendacje-ssp-iustitia-dotyczace-funkcjonowania-sadow-podczas->

Zgodnie z art. 7 Konstytucji RP organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa. Ministerstwo Sprawiedliwości nie jest uprawnione do wykładni przepisów, a jego rekomendacje nie stanowią źródeł prawa. Zatem zalecenie wydane prezesom sądów, aby uniemożliwić lub ograniczyć dostęp publiczności do sal rozpraw, nie miało ani podstawy, ani mocy prawnej¹⁹. Mimo to poskutkowało wydaniem przez większość prezesów sądów powszechnych, do których było skierowane, nowych zarządzeń. Niektóre z nich wśród podstaw prawnych wskazywało wspomniane rekomendacje. Ani rekomendacje, ani wydane przez prezesów zarządzenia nie zmieniały jednak stanu prawnego, w którym sędziowie, poza określonymi w przepisach wyjątkami, mają obowiązek prowadzić sprawę jawnie, a wyroki bez wyjątku ogłaszać publicznie²⁰.

Warto w tym miejscu nadmienić, iż Konstytucja RP dopuszcza wprowadzanie ograniczeń w zakresie korzystania z praw obywatelskich. Muszą one jednak spełniać łącznie trzy warunki: [1] być ustanowione w ustawie; [2] być konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób; [3] ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw²¹. Choć jest wątpliwe, że zupełne wstrzymanie rozpoznawania spraw w pierwszych tygodniach stanu epidemii było konieczne i że nie naruszało istoty prawa do sądu, to przynajmniej spełniało kryterium formalne – miało podstawę w ustawie. Ograniczenia zasady jawnego rozpatrzenia sprawy, które nastąpiły po odwieszeniu działalności sądów, takiej podstawy ustawowej nie miały. Nawet przyjęcie poglądu, że w Polsce obowiązywał dorożumiany stan klęski żywiołowej, który podobnie jak i inne stany nadzwyczajne przewidziane w Konstytucji RP pozwala na ograniczanie niektórych praw i wolności obywa-

-pandemii-koronawirusa (dostęp: 06.05.2023); Stowarzyszenie „po wysłuchaniu uwag społecznych” wycofało się z tej rekomendacji 2 czerwca 2020 r. stwierdzając m.in., że „[r]ozprawy jednak, zgodnie z Konstytucją, powinny odbywać się w sposób jawny, dlatego też jakiegokolwiek zarządzenia prezesów sądów uniemożliwiających udział publiczności, w jakiegokolwiek formie, w posiedzeniach sądowych winny być uchylone”; *Aktualizacja rekomendacji z dnia 9 maja 2020 roku w związku z przywróceniem działalności sądów*, <https://www.iustitia.pl/83-komunikaty-i-oswiadczenia/3866-aktualizacja-rekomendacji-z-dnia-9-maja-2020-roku-w-zwiazku-z-przywroceniem-dzialalnosci-sadow> (dostęp: 07.05.2023).

¹⁹ M. Zimna, *Publiczność rozprawy w postępowaniu karnym a jej ograniczenia w związku z ogłoszeniem stanu epidemii*, „Ius Novum” 2021, t. 15, nr 2, s. 103.

²⁰ M. Zimna, *Publiczność rozprawy w postępowaniu karnym a jej ograniczenia w związku z ogłoszeniem stanu epidemii...*; *Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich VII.510.74.2020.PKR z dnia 01.06.2020 r.*, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/WG%20do%20MS%2C%201.06.2020.pdf> (dostęp: 07.05.2023); *List otwarty – Apel o przestrzeganie prawa do publicznego procesu Fundacji Court Watch Polska z dn. 23.05.2020 r.*, <https://courtwatch.pl/wp-content/uploads/2020/05/List-OtwartyFCWP.pdf> (dostęp: 07.05.2023).

²¹ Art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483)

telskich, nie usprawiedliwia ograniczenia zasady jawnego rozpatrzenia sprawy i publicznego ogłoszenia wyroku, ponieważ Konstytucja RP nie zezwala na ograniczenie prawa do sądu w przypadku żadnego ze stanów nadzwyczajnych – nawet stanu wojennego²².

Opis badań

Zgodnie z typologią zaproponowaną przez Adama Podgóreckiego badania nad prawem mają charakter spekulatywny lub empiryczny. Do tych drugich zalicza badania prowadzone w ramach socjologii prawa, która m.in. „stara się ustalić, w jakim zakresie rozmaite mity funkcjonują w związku z zastosowaniem prawa” i „w jakim stopniu mity te zgodne są z rzeczywistością”²³. Do ustalenia rzeczywistego poziomu przestrzegania w Polsce w trakcie stanu epidemii COVID-19²⁴ zasady jawnego rozpatrzenia sprawy posłużyły dane zebrane podczas dwóch badań empirycznych. Oba z nich zostały przeprowadzone przez Fundację Court Watch Polska²⁵. Pierwsze to analiza zarządzeń prezesów sądów dotyczących organizacji pracy sądów wydanych po ogłoszeniu w Polsce stanu epidemii. Próba objęła wszystkie sądy powszechne, administracyjne oraz Sąd Najwyższy. Badanie zostało przeprowadzone po raz pierwszy w czerwcu 2020 r. i powtórzone czterokrotnie. Na podstawie analizy treści zarządzeń prezesów sądów regulujących zasady wstępu do budynków sądów stworzono bazę rozwiązań obowiązujących w poszczególnych sądach²⁶. W niniejszym artykule dane te posłużyły do podziału sądów na kategorie. Kryterium podziału było to, w jakim stopniu sędziowie orzekający w tych sądach mogli być pewni, że na prowadzone przez nich posiedzenia lub ogłoszenia wyroków mogła przybyć publiczność, czyli w jakim stopniu możliwe było z ich perspektywy przestrzeganie zasady jawnego rozpatrzenia sprawy.

²² Patrz art. 233 Konstytucji RP.

²³ A. Podgórecki, *Zarys socjologii prawa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1971, s. 16.

²⁴ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Dz. U. z 2022 r., poz. 491).

²⁵ Fundacja Court Watch Polska jest organizacją pożytku publicznego zajmującą się monitorowaniem przestrzegania w Polsce prawa do sądu. Program badawczy, w ramach którego Fundacja zebrała dane, na podstawie których przeprowadzona została analiza w niniejszym artykule, był finansowany w ciągu 12 lat przez: Fundację im. S. Batorego; Szwajcarię w ramach szwajcarskiego programu współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej; Islandię, Liechtenstein i Norwegię w ramach programu „Obywatele dla Demokracji” i programu „Aktywni Obywatele”; Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój na lata 2014–2020. Fundacja publikuje raporty i wyniki badań na swojej stronie internetowej: www.courtwatch.pl.

²⁶ *Dostępność poszczególnych sądów dla publiczności*, Fundacja Court Watch Polska, <https://courtwatch.pl/projekty/publikacje/jawnosc-2020/> (dostęp: 18.05.2023).

Drugie badanie pełni w niniejszej analizie funkcję pomocniczą względem pierwszego. Jego zadaniem była weryfikacja, czy realizacja prawa do udziału publiczności w jawnych rozprawach była w stanie epidemii przestrzegana w sądach, gdzie teoretycznie zarządzenia prezesów sądów tego nie zabraniały. Badanie to zostało przeprowadzone od początku czerwca do końca sierpnia 2020 r. przy pomocy metody obserwacji uczestniczącej w ramach cyklicznego programu badawczego „Obywatelski Monitoring Sądów”²⁷. Próba badawcza obejmowała łącznie 127 sądów dobranych w sposób przypadkowy wynikający z preferencji obserwatorów (*convenience sample*). Były to 92 sądy rejonowe, 22 okręgowe, 5 sądów apelacyjnych, 6 wojewódzkich sądów administracyjnych, Naczelny Sąd Administracyjny i Sąd Najwyższy. Mimo tego, że próba nie miała charakteru losowego, to znalazły się w niej sądy ze wszystkich apelacji w kraju, a jej struktura jest zbliżona do struktury populacji polskich sądów, obejmując 29% wszystkich sądów rejonowych, 47% sądów okręgowych, 45% sądów apelacyjnych, 38% wojewódzkich sądów administracyjnych oraz Naczelny Sąd Administracyjny i Sąd Najwyższy. W niektórych sądach obserwatorzy Fundacji podejmowali kilkukrotne lub niezależne od siebie próby uczestnictwa w jawnej rozprawie, co wynika z tego, że decyzję o wyborze sądu, który zbadać, podejmowali samodzielnie. Dlatego dane zostały przeanalizowane także z podziałem na sądy i przyjmując konserwatywną metodę kategoryzacji, tj. dzieląc sądy na takie, w których nie powiodła się żadna próba uczestnictwa w jawnej rozprawie, i te, w których udało się chociaż jedna próba.

W końcowej części analizy dokonane zostało porównanie obserwowanych w przestrzeni publicznej reakcji sędziów na zidentyfikowane przez nich zagrożenia dla realizacji różnych zasad, które składają się na prawo do sądu. Przyjmując wzburzenie jako socjologiczny wskaźnik istotności wartości²⁸, poprzez porównanie intensywności reakcji sędziów na zagrożenia dla zasady jawności i innych zasad prawa do sądu, oceniona została relatywna istotność zasady jawnego rozpatrzenia sprawy i publicznego ogłoszenia wyroku dla grupy zawodowej polskich sędziów.

²⁷ W literaturze badanie to opisywane jest najczęściej jako przykład socjologii prawa, etnografii sądowej lub badań w działaniu, patrz: J. Arcimowicz, *Spółeczny monitoring sądów – działalność i badania Fundacji Court Watch Polska*, „Trzeci Sektor” 2014, nr specjalny „Kropla w morzu”. Poradnictwo prawne i obywatelskie – rola organizacji pozarządowych, s. 101–106; S. Burdziej, *Przejrzystość, jawność, autorytet: nieformalne ograniczenia zasady jawności postępowania w polskiej praktyce sądowej*, „Profilaktyka społeczna i resocjalizacja” 2013, t. 22, s. 79–97; N. Gill, J. Hynes, *Courtwatching: Visibility, Publicness, Witnessing, and Embodiment in Legal Activism*, „Area” 2021, vol. 53, no. 4, s. 569–576; G.T. Marx, K. Guzik, *Politics, Policy, and Crime Ethnography*, w: *The Oxford Handbook of Ethnographies of Crime and Criminal Justice*, eds. S.M. Bucerius, K.D. Haggerty, L. Berardi, Oxford University Press, Oxford 2022; B. Pilitowski, *Aktywność organizacji pozarządowych w polskich sądach niepolegająca na udziale w postępowaniach*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2016, t. 21, s. 175–186.

²⁸ H. Joas, *The Genesis of Values*, University of Chicago Press, Chicago 2000, s. 8.

Wyniki analizy zarządzeń wprowadzonych w sądach w trakcie stanu epidemii

W okresie od 16 maja do końca czerwca 2020 roku nowe zarządzenia regulujące zasady dostępu do budynków sądów wprowadzono w 378 spośród 392 (96%) sądów w Polsce²⁹. Największą grupę stanowiły zarządzenia prezesów 218 (56%) sądów, w których znalazły się rozwiązania organizacyjne uniemożliwiające rozpoznawanie spraw z udziałem publiczności lub pozbawiające sędziów orzekających w budynkach tych sądów pewności, że w rozprawach będzie mogła wziąć udział publiczność.

W przypadku 97 sądów należących do tej grupy z zarządzenia wynikał bezwzględny zakaz wstępu publiczności. Przybierał on postać zamkniętej listy kategorii osób, które mają wyłączne prawo wstępu do sądu, na której próżno było szukać publiczności, albo był wyrażony *explicite*:

Do odwołania wyłącza się możliwość udziału publiczności w rozprawach i posiedzeniach³⁰. Wyłącza się do odwołania możliwość udziału publiczności w posiedzeniach i rozprawach, w tym w posiedzeniach związanych z publikacją orzeczeń³¹.

Najczęściej spotykanym sformułowaniem było „zakazuje się wstępu do budynku osób innych niż wezwane”. W 38 przypadkach towarzyszyło mu zdanie dopuszczające wstęp osób wykazujących „inną niezbędną potrzebę”. Teoretycznie można je zinterpretować, obejmując nim także publiczność. Jednak zarówno praktyka sądów, która zostanie omówiona poniżej, jak i doprecyzowanie ograniczeń, które znajdujemy w niektórych zarządzeniach, negatywnie weryfikuje hipotezę, iż określenie to służyło zagwarantowaniu wstępu także publiczności. Egzemplifikacją jest wykładnia wyrażona wprost:

W okresie od 25 maja 2020 r. do odwołania, zakazuje się wstępu do budynku sądu innych osób niż zwywane do udziału w posiedzeniu, osób towarzyszących wezwanym w charakterze opiekuna lub też wykazujących inną niezbędną potrzebę. Ograniczenie dotyczy przede wszystkim osób chcących brać udział w jawnych posiedzeniach w charakterze publiczności³².

²⁹ W analizie wzięto pod uwagę sądy powszechne (sądy rejonowe, okręgowe, apelacyjne), sądy administracyjne (wojewódzkie sądy administracyjne i Naczelny Sąd Administracyjny) oraz Sąd Najwyższy. Nie brano pod uwagę sądów wojskowych, które mają siedziby w budynkach sądów powszechnych.

³⁰ Zarządzenie Adm-0000-15/20 Prezesa i Dyrektora Sądu Rejonowego w Puławach z dnia 29 maja 2020 roku, <https://pulawy.sr.gov.pl/download/218/34232/zarzAdm0000220.pdf> (dostęp: 05.05.2023).

³¹ Zarządzenie nr 35/2020 Prezesa i Dyrektora SR w Węgrowie z 27.05.2020 r., <https://www.wegrow.sr.gov.pl/download/35/36009/Zarzadzenienr352020-organizacja pracy.pdf> (dostęp: 17.06.2020).

³² Zarządzenie nr 21/2020 Prezesa SR w Żaganiu z 25.05.2010 r., https://www.zagan.sr.gov.pl/0061L/data/download/1461_Zarzadzenie_Prezesa_nr_21_2020.pdf (dostęp: 17.06.2020).

W 54 spośród sądów, w których zakazano wstępu osób innych niż wezwane lub wykazujące inną niezbędną potrzebę, zarządzenie przewidywało możliwość uzyskania wyjątkowo zgody na wejście do budynku od prezesa sądu lub przewodniczącego wydziału. Takie rozwiązanie *de facto* oddawało w ręce wskazanych osób prawo do decydowania, czy publiczność będzie mogła uczestniczyć w poszczególnych rozprawach, a więc czy będą one odbywały się jawnie, czy nie. Uprawnienie do decydowania o wyłączeniu jawności na gruncie ustaw regulujących procedury sądowe przysługuje tymczasem wyłącznie sędziom rozpoznającym daną sprawę i wymaga od nich wydania stosownego postanowienia³³. Treść zarządzeń prezesów w tych przypadkach przybierała np. następującą formę: „W odniesieniu do spraw rozpoznawanych na posiedzeniach jawnych na salach rozpraw wykluczony zostaje udział publiczności, jest on możliwy po uzyskaniu zgody Prezesa Sądu Okręgowego w Tarnobrzegu”³⁴.

Rozwiązaniem występującym w 27 sądach, które także pozbawiało sędziów gwarancji, że sprawy będą rozpoznawane publicznie, było określenie maksymalnej liczby osób, które mogą przebywać w budynku sądu lub w konkretnych salach rozpraw bez jednoczesnego zagwarantowania puli miejsc dla publiczności. Mogło więc dojść do sytuacji, w których limit osób został wyczerpany przez personel sądu i uczestników procesu i na wybraną sprawę nie mógłby wejść żaden przedstawiciel publiczności. Czyniłoby to sprawę *de facto* niejawną.

Kolejną grupę stanowiło 130 sądów (33%), których prezesi wydali zarządzenia wprowadzające rozwiązania, które co prawda stanowiły utrudnienia w realizacji zasady jawnego procesu, ale jej nie uniemożliwiały. Przeprowadzenie rozprawy z udziałem publiczności było zagwarantowane przynajmniej z punktu widzenia sędziów rozpatrujących sprawy, którym wiele z tych zarządzeń przyznawało pozakodeksowe uprawnienie do wydawania zgód na wstęp do sądu i na salę osób postronnych. Oto przykład:

Wstęp na salę rozpraw publiczności, w szczególności przedstawicieli mediów odbywa się za zgodą Przewodniczącego posiedzenia, zaś osoba zainteresowana zobowiązana jest zgłosić uczestnictwo w rozprawie czy posiedzeniu na co najmniej 2 dni przed terminem rozprawy czy posiedzenia telefonicznie lub mailem. O udziale osób nie będących stroną na posiedzeniu decyduje Przewodniczący posiedzenia i informuje pracowników

³³ J. Jodłowski i in., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1997, s. 104; K. Nowicki, *Jawność rozprawy*, w: *Proces karny*, red. J. Skorupka, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2017, s. 611; A. Zieliński, *Art. 153. [Posiedzenie przy drzwiach zamkniętych]*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 357.

³⁴ Zarządzenie nr 7/2020 Prezesa i Dyrektora Sądu Okręgowego w Tarnobrzegu z dnia 25 maja 2020 roku, <https://www.tarnobrzeg.so.gov.pl/sites/default/files/2020-05/Zarz%C4%85denie%20Nr%207-2020.pdf> (dostęp: 5.05.2023).

ochrony o wyrażeniu zgody na wejścia na salę rozpraw osób, które nie zostały wezwane lub zawiadomione³⁵.

Najpopularniejszym rozwiązaniem zaobserwowanym w 102 sądach z tej grupy było wprowadzenie obowiązku uprzedniego uzyskania karty wstępu na wszystkie jawne posiedzenia i rozprawy³⁶. Oprócz kart wstępu, ale często także równoległe z nimi, zarządzenia w 98 sądach uzależniały możliwość udziału w jawnym posiedzeniu lub rozprawie od uzyskania zgody przewodniczącego składu sądu w danej sprawie. Zdarzało się, że zarządzenia wymagały zachowania terminu czy wystąpienia niedookreślonych okoliczności, np. „szczególnie uzasadnionego przypadku”³⁷.

Najmniej liczną grupę 44 (11%) sądów stanowiły te, w których prezesi nie wydali nowych zarządzeń lub w których zarządzenia nie zagrażały realizacji prawa do publicznego procesu ani z punktu widzenia sędziów, ani osób występujących w sądach w innych rolach.

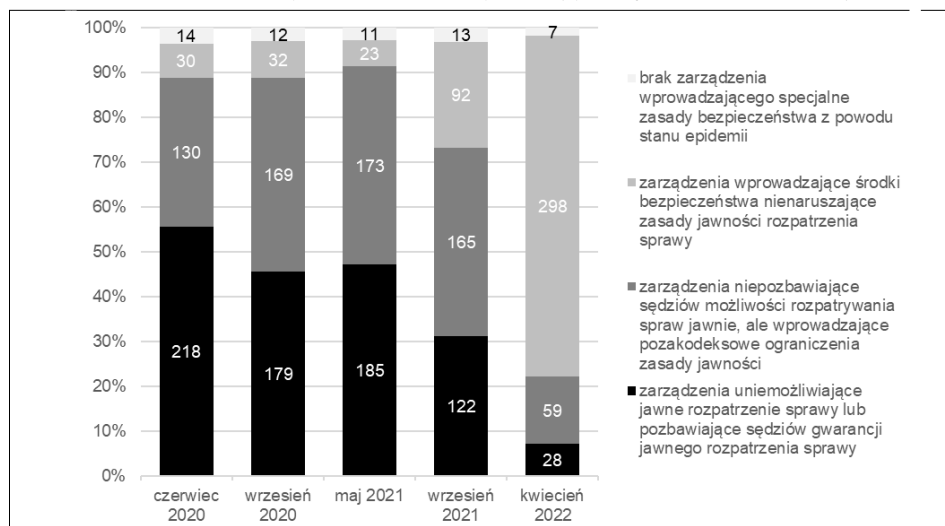
Badanie treści zarządzeń dotyczących organizacji pracy sądów było prowadzone we wrześniu 2020 r., w maju 2021 r., we wrześniu 2021 r. i tuż przed zniesieniem stanu epidemii, w kwietniu 2022 r. Z analizy zarządzeń wynika, że likwidacja ograniczeń organizacyjnych dla realizacji zasady publicznego procesu w większości sądów nastąpiła jeszcze przed zniesieniem stanu epidemii w maju 2022 r. Rozpoczęcie procesu eliminowania takich rozwiązań nastąpiło prawdopodobnie między majem 2021 r. a wrześniem 2021 r. Wtedy liczba sądów, w których rozwiązania organizacyjne nie gwarantują nawet sędziom, że sprawa zostanie rozpoznana jawnie, spadła z 185 do 122. Dokładne wyniki analizy prezentuje Wykres nr 1.

³⁵ Zarządzenie A-0210-19/20 Prezesa Sądu Rejonowego w Białogardzie z dnia 19 maja 2020 roku, <https://bialogard.sr.gov.pl/zarzadzenie-nr-a-0210-1320-prezesa-sadu-rejonowego-w-bialogardzie,new,mg,1.html,230> (dostęp: 18.05.2023).

³⁶ Podstawą prawną do wprowadzenia kart wstępu jest przepis Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. – „Regulamin urzędowania sądów powszechnych” mówiący o tym, że „w razie przewidywanego przybycia licznej publiczności, prezes sądu może zarządzić wydanie kart wstępu na salę rozpraw”. Przepis ten nie precyzuje jaki ma być tryb wydawania kart wstępu, ale chodzi o rozwiązanie problemu stawienia się na rozprawę większej liczby osób niż jest miejsc w sali rozpraw. Zatem wystarczy, aby karty były wydawane w kolejności zgłoszenia się po nie. Warunkowanie wydania kart od zgłoszenia się po nie w określony sposób lub w określonym terminie wydaje się być nadużyciem tego przepisu rozporządzenia. Ponadto przepis rozporządzenia, czyli źródła prawa najniższej rangi, nie może być podstawą do ograniczenia prawa do udziału publiczności w jawnych rozprawach mającego swoje źródło w Konstytucji i ustawach.

³⁷ Zarządzenie nr 17/2020 Prezesa Sądu Rejonowego w Międzyrzeczu z 27.05.2020 r., <http://miedzyrzecz.sr.gov.pl/zarzadzenie-nr-172020-prezesa-sadu-rejonowego-w-miedzyrzeczu-z-dnia-27-maja-2020r,new,mg,1.html,156> (dostęp: 17.06.2020).

Wykres 1. Podział sądów na kategorie ze względu na wpływ obowiązujących w nich zarządzeń prezesów od czerwca 2020 r. do maja 2022 r. na realizację zasady jawnego rozpatrzenia sprawy (N=392³⁸)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Fundacji Court Watch Polska.

Zmianę tę należy prawdopodobnie wiązać z wydaniem kolejnych zaleceń przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Dnia 18 czerwca 2021 r. nowa Podsekretarz Stanu odpowiedzialna za sądownictwo powszechne – sędzia Katarzyna Frydrych – skierowała do prezesów sądów pismo, w którym rekomenduje „dokonanie przeglądu wydanych uprzednio zarządzeń w zakresie jawności postępowania poprzez umożliwienie udziału w rozprawie/posiedzeniu publiczności/przedstawicieli mediów”³⁹.

W niektórych sądach sytuacja nie uległa jednak poprawie nawet w rok po zniesieniu stanu epidemii. Na przykład według zarządzenia opisanego na oficjalnej stronie internetowej sądu jako regulującego zasady organizacji pracy w Sądzie Rejonowym w Bartoszycach, „nie mogą przebywać w budynku i uczestniczyć w rozprawach osoby, które są chore”, a w salach rozpraw „nie mogą przebywać osoby postronne”⁴⁰. Prezes Sądu Rejonowego w Międzyrzeczcu

³⁸ W trakcie trwania stanu epidemii powołano do istnienia dwa nowe sądy okręgowe – w Rybniku i w Sosnowcu. Zostały one pominięte w analizie, zatem liczba wziętych pod uwagę w porównaniu sądów za każdym razem wynosi 392.

³⁹ Pismo DKO-IV.5006.37.2021 Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości Katarzyny Frydrych do Prezesów i Dyrektorów Sądów z dn. 18 czerwca 2021 r. (udostępnione autorowi na wniosek o informację publiczną).

⁴⁰ Strona internetowa Sądu Rejonowego w Bartoszycach, https://bartoszyce.sr.gov.pl/?fbclid=IwARlyRp2_-cvCTIY96Zu7inTNseFI6DmFi8wOLfQJ7KxgEGR1-8pgBRhSxrA (dostęp:

uchylił 28 marca 2022 roku punkt zarządzenia z 2020 roku dotyczący kontroli temperatury i obowiązku noszenia maseczek lub przyłbic⁴¹, ale nie zakaz wstępu osób innych niż „wezwane lub zawiadomione oraz załatwiające sprawy w Biurze Podawczym i Wydziale Ksiąg Wieczystych”⁴².

Wyniki obserwacji posiedzeń sądowych

Po wznowieniu działalności sądów 16 maja 2020 r. Fundacja Court Watch Polska weryfikowała także możliwość realizacji prawa do publicznego procesu, wysyłając do sądów obserwatorów, tak jak robi to cyklicznie od 2010 roku w ramach programu badawczego „Obywatelski Monitoring Sądów”. Obserwatorzy Fundacji podjęli do 11 czerwca 2020 r. próby uczestnictwa w rozprawie w 30 sądach: 1 sądzie administracyjnym, 1 apelacyjnym, 7 okręgowych i 21 rejonowych. Udało im się wziąć udział w charakterze publiczności w rozprawach w 4 na 30 podjętych prób. Wszystkie dotyczyły sądów rejonowych. Osoby przedstawiające się jako publiczność nie zostały wpuszczone także do sądu, na którego stronie internetowej nie informowano o wydaniu zarządzenia ograniczającego wstęp publiczności. Opisane przez obserwatorów interakcje z ochroną budynków sądów wskazywały także na wydawanie przez kierownictwo niektórych sądów nieformalnych poleceń, które szły dalej w zakresie ograniczenia dostępu publiczności niż oficjalne zarządzenia⁴³.

W kolejnym cyklu badania, od 12 czerwca 2020 r. do końca sierpnia 2020 r., wolontariusze Fundacji podjęli kolejnych 140 prób uczestnictwa w rozprawach w charakterze publiczności odbywających się w 119 sądach. W przypadku 91 prób (65%) obserwatorom udało się wejść do budynków sądów. Ponownie z odmową spotykano się także w sądach, gdzie zarządzenia teoretycznie nie zabraniały wstępu publiczności, ale zezwalały na nią za zgodą przewodniczącego składu sędziowskiego. W takich wypadkach zdarzało się, że ochrona odmawiała wstępu do budynku, czyli możliwości przekonania się, czy przewodniczący wyrazi zgodę. Zweryfikowano także negatywnie hipotezę, że tam, gdzie zarządzenie pozwalało na wejście do sądu osoby niewzwanej, pod warunkiem, że wskaże

06.05.2023); *Zarządzenie nr A-021-13/21 Prezesa i Dyrektora Sądu Rejonowego w Bartoszycach z dnia 02 czerwca 2021 r.*, https://bartoszycze.sr.gov.pl/images/stories/sad/rozne/A-021-13-21_copy.pdf (dostęp: 06.05.2023).

⁴¹ *Zarządzenie nr 4/2022 Prezesa Sądu Rejonowego w Międzyrzeczu z dnia 28 marca 2022 r.*, <https://miedzyrzecz.sr.gov.pl/container/2022/zarządzenia/Skan280322112359.pdf> (dostęp: 06.05.2023).

⁴² *Zarządzenie nr 17/2020 Prezesa Sądu Rejonowego w Międzyrzeczu z dnia 27 maja 2020 r.*, <https://miedzyrzecz.sr.gov.pl/zarządzenie-nr-172020-prezesa-sadu-rejonowego-w-miedzyrzeczu-z-dnia-27-maja-2020r,new,mg,1.html,156> (dostęp: 06.05.2023).

⁴³ B. Pilitowski, B. Kociołowicz-Wiśniewska, *Obywatelski Monitoring Sądów 2020*, Fundacja Court Watch Polska, Toruń 2020, s. 25.

„niezbędną potrzebę”, zasada jawnego rozpatrzenia sprawy nie była ograniczona. Obserwatorzy Fundacji próbowali wejść w lipcu i sierpniu do 7 sądów, w których obowiązywało takie zarządzenie. Ochrona odmówiła wstępu obserwatorom informującym, że przybyli do sądu w charakterze publiczności w 4 z nich.

W 35 przypadkach obserwatorzy złożyli wcześniej wymagane zarządzeniami wnioski o wydanie karty wstępu. W 21 przypadkach uzyskali zgodę, w 6 przypadkach nie otrzymali żadnej odpowiedzi, w 5 przypadkach otrzymali odpowiedź odmowną, 3 razy zgodę warunkową – uzależniającą uczestnictwo od liczby osób na sali w danym dniu. Spośród 91 obserwacji, w czasie których udało się wejść do budynku sądu, w 87 przypadkach obserwatorzy podjęli próbę uczestnictwa w rozprawie. W przypadku 76 obserwacji obserwator został dopuszczony do udziału w rozprawie. W 5 przypadkach sędzia przewodniczący odmówił udziału, uzasadniając to niezłożeniem z wyprzedzeniem wniosku o wydanie karty wstępu, w 3 przypadkach wyłączeniem jawności rozprawy, w 2 przypadkach zbyt dużą liczbą osób na sali, a w 1 przypadku ochrona poinformowała obserwatora, że sędzia zabronił wpuszczenia go na salę bez podania uzasadnienia⁴⁴.

Z analizy danych z podziałem na rodzaje sądów wynika, że od 16 maja do końca sierpnia 2020 r., żadna z prób nie powiodła się w połowie sądów rejonowych oraz połowie sądów okręgowych. Powiodła się co najmniej jedna próba w 3 z 5 sądów apelacyjnych oraz w 5 z 6 wojewódzkich sądów administracyjnych. Powiodły się także próby w Naczelnym Sądzie Administracyjnym oraz Sądzie Najwyższym. Szczegółowe dane przedstawia Tabela nr 1.

Tabela 1. Wyniki badania przestrzegania zasady jawnego rozpatrzenia sprawy w sądach z podziałem według ich rodzaju.

Rodzaj sądu	Czy w okresie od 16 maja do 31 sierpnia 2020 r. obserwatorom udało się uczestniczyć w przynajmniej jednej jawnej rozprawie?		
	Tak	Nie	Razem
Sąd Rejonowy	46	46	92
Sąd Okręgowy	11	11	22
Sąd Apelacyjny	3	2	5
Wojewódzki Sąd Administracyjny	5	1	6
Naczelny Sąd Administracyjny	1	0	1
Sąd Najwyższy	1	0	1
Razem	67	60	127

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Fundacji Court Watch Polska.

⁴⁴ Tamże, s. 50.

Z porównania danych z obserwacji z podziałem na rodzaj wprowadzonych od 16 maja do 12 czerwca 2020 r. ograniczeń w dostępie publiczności do rozpraw jawnych wynika, że w 2 sądach, na których stronach internetowych nie pojawiły się nowe zarządzenia, nie powiodły się próby uczestnictwa obserwatora w jawnej rozprawie⁴⁵; spośród 69 przebadanych sądów, w których wprowadzono rozwiązania sklasyfikowane jako pozbawiające sędziów i inne osoby gwarancji jawnego rozpatrzenia sprawy, żadna próba uczestnictwa obserwatora nie powiodła się w 43 (62%); spośród 44 przebadanych sądów, w których wprowadzono rozwiązania sklasyfikowane jako pozbawione podstawy prawnej utrudnienia w realizacji zasady jawnego procesu, żadna z prób nie powiodła się w 11 (25%); spośród 12 przebadanych sądów, w których wprowadzone rozwiązania organizacyjne zostały sklasyfikowane jako niezagrożające zasadzie jawności, żadna z prób nie powiodła się w 4 (33%). Szczegóły przedstawia Tabela nr 2.

Tabela 2. Wyniki badania przestrzegania zasady jawnego rozpatrzenia sprawy w sądach z podziałem na rodzaj wprowadzonych ograniczeń w dostępie publiczności

Kategoria sądu ze względu na wpływ treści zarządzenia prezesa sądu na realizację zasady jawnego rozpatrzenia sprawy	Czy w okresie od 16 maja do 31 sierpnia 2020 r. obserwatorom udało się uczestniczyć w przynajmniej jednej jawnej rozprawie?		
	Tak	Nie	Razem
Brak zarządzenia wprowadzającego specjalne zasady bezpieczeństwa z powodu stanu epidemii	0	2	2
Zarządzenia wprowadzające środki bezpieczeństwa nienaruszające zasady jawności rozpatrzenia sprawy	8	4	12
Zarządzenia niepozbawiające sędziów możliwości rozpatrywania spraw jawnie, ale wprowadzające pozakodeksowe ograniczenia zasady jawności	33	11	44
Zarządzenia uniemożliwiające jawne rozpatrzenie sprawy lub pozbawiające sędziów gwarancji jawnego rozpatrzenia sprawy	26	43	69
Razem	67	60	127

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Fundacji Court Watch Polska.

W sumie w 47% przebadanych sądów nie powiodła się żadna z prób uczestnictwa w jawnej rozprawie w charakterze publiczności.

⁴⁵ Sytuacja ta dotyczyła Sądów Rejonowych dla Wrocławia-Fabrycznej i dla Wrocławia-Krzyków we Wrocławiu, co może sugerować wspólną przyczynę, której jednak nie udało się ustalić.

Reakcje sędziów na zagrożenia dla realizacji różnych zasad prawa do sądu

W tej części artykułu zostaną przedstawione przykłady reakcji sędziów na sytuacje, które identyfikowali jako zagrożenie dla różnych zasad składających się na prawo do sądu – niezawisłości sędziowskiej, niezależności sądownictwa czy prawa do właściwego sądu. Przykłady pochodzą z okresu od 2010 r. do 2020 r. Następnie będą przedstawione reakcje na naruszenie zasady jawnego rozpatrzenia sprawy przed sądem w czasie stanu epidemii w 2020 roku.

W 2010 roku Stowarzyszenie Sędziów Polskich „Iustitia” zainicjowało akcję protestacyjną „Dni bez wokandy”. Była ona motywowana zbyt niskimi zarobkami sędziów, które w ich ocenie zagrażały niezawisłości sędziowskiej, jednej z gwarancji zawartych w art. 45 Konstytucji RP. W wyniku protestu we wszystkich sądach w kraju odbyło się o 28–31% mniej sesji niż w porównywalne dni poprzedniego miesiąca⁴⁶. Również kwestii wynagrodzeń sędziów dotyczyły wnioski o zbadanie zgodności z Konstytucją ustaw budżetowych skierowane do Trybunału Konstytucyjnego przez Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego w 2011 i 2022 roku oraz Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego w 2022 roku⁴⁷.

Na początku 2013 r. 79 małych sądów rejonowych zostało przekształconych w wydziały zamiejscowe innych sądów. Dokumenty dokonujące formalnej zmiany miejsca orzekania pracujących w nich sędziów zawierały jednak formalny błąd – były podpisane przez podsekretarzy stanu, a nie przez samego Ministra Sprawiedliwości. W związku z tym przez kilka miesięcy grupa ponad stu sędziów powstrzymywała się od orzekania. Trwało to aż do rozstrzygnięcia sporu przez pełen skład Sądu Najwyższego w lutym 2014 roku⁴⁸.

W opracowaniu opublikowanym na łamach „Kwartalnika Stowarzyszenia Sędziów Polskich – IUSTITIA” nt. działań sędziów w 2020 r. w ramach walki o „zachowanie praworządności” podanych jest wiele przykładów aktywności

⁴⁶ B. Przymusiński, *Dni bez wokandy*, „IUSTITIA – Kwartalnik Stowarzyszenia Sędziów Polskich” 2011, t. 1, nr 3, <https://www.kwartalnikiustitia.pl/dni-bez-wokandy,1754> (dostęp: 07.05.2023); *Informacja Wiceprezesa SSP „Iustitia” w sprawie akcji protestacyjnych organizowanych przez Stowarzyszenie*, <https://www.iustitia.pl/79-informacje/158-informacja-vice-prezesa-ssp-iustitia-w-sprawie-akcji-protestacyjnych-organizowanych-przez-stowarzyszenie> (dostęp: 07.05.2023).

⁴⁷ Wniosek PPSN z 2011 rozpoznany wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dn. 12.12.2012, K 1/12; wniosek PPSN z 21.12.2022 r., sygn. BSA III.4011.1.2022 oraz wniosek PNSA z 21.12.2022 r., sygn. ZNSA 2023/2/156-157 zarejestrowany w Trybunale Konstytucyjnym pod sygn. akt K 1/23.

⁴⁸ P. Hofmański, *Sędziowie, czyście swoją powinność*, „Rzeczpospolita” z dn. 05.02.2014, <https://www.rp.pl/sady-i-trybunaly/art12643831-sedziowie-czynergie-swoja-powinnosc> (dostęp: 07.05.2023); M. Kryszkiewicz, *Pokłosie reformy Gowina: Sądy rozłożone na łopatki, tysiące orzeczeń mogą być nieważne*, „Gazeta Prawna” z dn. 10.10.2013, <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/738147,poklosie-reformy-gowina-sady-rozlozone-na-loparki-tysiacie-orzeczen-moga-by-niewazne.html> (dostęp: 07.05.2023).

zarówno grupowych (np. apeli), jak i indywidualnych (np. pytań prejudycjalnych) w związku z dostrzeżonymi przez sędziów zagrożeniami dla realizacji prawa do sądu⁴⁹.

Przytoczona powyżej relacja nie wspomina o żadnym działaniu sędziów w związku z łamaniem w Polsce praworządności w zakresie zasady jawnego rozpatrzenia sprawy. Autorowi nie udało się natrafić na przykład działania indywidualnego w formie, jaką można było zaobserwować w reakcji na sytuacje identyfikowane przez sędziów jako zagrożenia dla zasad prawa do sądu takich jak niezawisłość sędziego i właściwość sądu. Nie odnotowano ani jednego przykładu akcji protestacyjnej, odmowy orzekania, wniosku do Trybunału Konstytucyjnego, czy pytania prejudycjalnego zadanego przez sędziego w związku z naruszeniem zasady jawnego rozpatrzenia sprawy z powodu nałożonego zarządzeniem prezesa sądu ograniczania w dostępie publiczności do budynku sądu i sali rozpraw.

Odnotowano jedynie dwa indywidualne wystąpienia o innym charakterze. Publicznie na łamach prasy głos w obronie zasady jawności w sądach – przyznając, że zakazy wstępu do sądów dla publiczności są niezgodne z Konstytucją – zabrało dwóch sędziów sądów rejonowych⁵⁰. Jeden z nich, aby dać zadość zasadzie publicznego ogłoszenia wyroku na czas obowiązywania w swoim sądzie zakazu wstępu publiczności, transmitował ogłaszanie wyroków w Internecie. Przestał to robić dopiero po uchyleniu przez prezesa swojego sądu zakazu wstępu dla publiczności⁵¹.

Podsumowanie

Z przeanalizowanych danych empirycznych wynika, że na początku epidemii w 2020 r. zarządzeniami prezesów sądów wprowadzono rozwiązania organizacyjne pozbawiające sędziów i inne osoby możliwości lub pewności jawnego rozpatrzenia sprawy w ponad połowie sądów w Polsce. W większości pozostałych placówek prezesi sądów wprowadzili zarządzeniami rozwiązania,

⁴⁹ *Póki walczymy, jesteśmy zwycięzcami – czyli podsumowanie 2020 r.*, „IUSTITIA – Kwartalnik Stowarzyszenia Sędziów Polskich” 2020, t. 4, nr 42, s. 173–200, <https://www.kwartalnikiustitia.pl/poki-walczymy-jestesmy-zwyciezcami-czyli-podsumowanie-2020-r,10717> (dostęp: 07.05.2023).

⁵⁰ A. Krupa, *Strefa komfortu*, „In Gremio” 2000, nr 143, <https://ingremio.org/wydania-in-gremio/2020/in-gremio-143/strefa-komfortu/> (dostęp: 07.05.2023); B. Łopalewski, *O publiczności sądowej i wolności zakupów*, „Rzeczpospolita” z dn. 05.09.2020 r., <https://www.rp.pl/sady-i-trybunaly/art542941-o-publicznosci-sadowej-i-wolnosc-zakupow> (dostęp: 07.05.2023).

⁵¹ Tenże, *Dobre wiadomości i pożegnanie z kanałem youtube Sądu Rejonowego w Nowym Sączu*, YouTube.com, <https://www.youtube.com/watch?v=lqVdQGpPxy0> (dostęp: 18.05.2023); *Sąd ogłasza publicznie wyroki na You Tubie'ie*, „Limanowa.in”, <https://limanowa.in/aktualnosci/sad-oglasza-publicznie-wyroki-na-you-tube-ie/49339> (dostęp: 07.05.2023).

które umożliwiały ograniczanie dostępu publiczności do jawnych posiedzeń na bazie przesłanek nieprzewidzianych w Konstytucji RP. Badanie praktyki stosowanej przez sądy przeprowadzone od czerwca do sierpnia 2020 r. ujawniło, że możliwość korzystania z prawa do publicznego procesu ograniczały w niektórych sądach nieformalne praktyki oraz dowolność w stosowaniu poza-kodeksowych zasad wydawania kart wstępu i pozwoleń na udział w rozprawie. Niepowodzeniem zakończyły się wszystkie próby skorzystania z prawa do udziału w jawnych posiedzeniach nie tylko w 62% przebadanych sądów, gdzie wprowadzono formalne zakazy, ale także w 33% przebadanych sądów, gdzie nie wprowadzono ani zakazów, ani formalnych ograniczeń udziału publiczności⁵². Wynika z tego, że prawo do jawnego rozpatrzenia sprawy przez sąd nie było w Polsce w czasie stanu epidemii przestrzegane, a skalę tego zjawiska możemy szacować na około połowę sądów w Polsce.

Opisana powyżej sytuacja i brak pewności, że w rozpoznawanych przez nich sprawach będzie mogła wziąć udział publiczność, wywołały reakcje świadczące o naruszeniu ważnej dla nich wartości zaledwie u pojedynczych sędziów. Analiza reakcji sędziów na sytuacje interpretowane przez nich jako zagrażające realizacji pozostałych elementów prawa do sądu wskazuje, że przedstawiciele tej grupy zawodowej są zdolni do wyrażania oburzenia i podejmowania działań grupowych i indywidualnych w obronie ważnych dla nich wartości oraz faktycznie wyrażają publicznie oburzenie i podejmują takie działania. Brak podobnej reakcji w przypadku powszechnego i ewidentnego naruszenia zasady jawnego rozpatrzenia sprawy może więc świadczyć o tym, że zasada jawności postępowania sądowego nie należy do szczególnie istotnych wartości dla tej grupy zawodowej.

Należy zwrócić uwagę na ograniczenia zaprezentowanej analizy, które wynikają przede wszystkim z przyjęcia założenia, że naruszenie istotnej wartości i wzburzenie łączy prosta zależność. Istnieje jednak możliwość istnienia szeregu czynników, które warunkują fakt wystąpienia i sposób manifestowania się wzburzenia. O ile w przypadku naruszenia zasad, które wywoływały w ostatnich latach widoczne wzburzenie sędziów, mieliśmy do czynienia z naruszeniami ze

⁵² Warto odnotować duży rozdzźwięk pomiędzy formalnymi regułami a faktyczną możliwością wejścia do sądu. Wiele obserwacji przeprowadzonych w czasie badania wskazywało na to, że to faktycznie uznaniowa decyzja pracowników ochrony decydowała o tym, czy ktoś może wejść do sądu, a zarządzenie prezesa zakazujące wstępu osobom postronnym może, ale nie musi służyć jako uzasadnienie odmowy. Z drugiej strony, także tam, gdzie takiej formalnej podstawy odmowy wstępu nie było, obserwatorzy słyszeli od pracowników ochrony informacje o nieformalnych instrukcjach lub zachowywali się i rozmawiali z obserwatorami w sposób nieuznający prawa obserwatorów do uczestnictwa w rozprawach w charakterze publiczności z uwagi na pandemię. Potwierdza to wcześniejsze ustalenia Stanisława Burdziej, że zasada jawnego procesu w Polsce podlega nieformalnym ograniczeniom i jednym z nich jest kwestionowanie prawa publiczności do wejścia do sądu przez pracowników ochrony; S. Burdziej, *Przejrzystość, jawność, autorytet...*, s. 79–97.

strony innych władz, to w przypadku zasady jawności obowiązek jej przestrzegania spoczywa przede wszystkim na samych sędziach. Jak słusznie zauważył Emil Durkheim, poziom wzburzenia, jaki wywołuje w grupie jakiś występ, jest związany z poziomem przestrzegania norm przez jej członków⁵³. Może być więc tak, że sędziowie nie zareagowali tak samo ze względu na to, kto dokonywał naruszenia wartości i jak wielu członków grupy to robiło.

W kontekście, w którym przeprowadzone zostało badanie, czyli pandemii COVID-19, możliwa też była sytuacja, w której naruszenie zasad wiązało się z konfliktem różnych wartości. Hipotetycznie wywołane naruszeniem wzburzenie może zostać zneutralizowane, ponieważ znajdzie się dla tego naruszenia usprawiedliwienie w postaci ochrony wartości znajdującej się wyżej w hierarchii. Zdrowie należy do powszechnie cenionych wartości⁵⁴, a Konstytucja RP nakłada na władze publiczne obowiązek zapobiegania rozprzestrzeniania się chorób zakaźnych. Ponieważ sądy są jednak powołane do stania na straży prawa, pytanie, czy sytuacja, z jaką mieliśmy do czynienia w połowie 2020 r., dawała powody do tego, aby bez odpowiedniej podstawy prawnej zupełnie zawiesić obowiązywanie zasady publicznego procesu, wydaje się uzasadnione. Publiczność w sądach pojawia się sporadycznie, a przewijają się przez nie codziennie tysiące innych osób w roli stron, świadków, pełnomocników czy biegłych. To, czy w niektórych rozprawach mógł wziąć udział dodatkowo dziennikarz lub obserwator, nie zmieniało w istotnym stopniu zagrożenia, z jakim wiązała się praca w sądzie. Kilka podmiotów już w maju i czerwcu upominało się publicznie o przestrzeganie prawa do publicznego procesu, zwracając uwagę, że zupełny zakaz wstępu publiczności do sądów nie jest reakcją ani proporcjonalną, ani zgodną z normami wynikającymi z Konstytucji RP. Przykłady sądów, w których skutecznie pogodzone środki ostrożności z zachowaniem dostępu do rozpraw dla publiczności, pokazują, że było to możliwe. Wyjaśnienie braku wzburzenia naruszeniem zasady jawnego procesu przez konflikt tej zasady z wartością, jaką jest zdrowie, wydaje się więc powierzchowne i niewystarczające. Zasadne byłoby prowadzenie dalszych badań w celu ustalenia determinantów różnej reakcji środowiska sędziowskiego na zagrożenia i naruszenia różnych elementów prawa do sądu⁵⁵.

⁵³ E. Durkheim, *Zasady metody socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 103.

⁵⁴ B. Badora, *Wartości w czasach zarazy. Komunikat z badań nr 160/2020*, CBOS, Warszawa 2020, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_160_20.PDF (dostęp: 09.05.2023).

⁵⁵ Planując badania, nie należy jednak poprzestawać wyłącznie na analizie wyjaśnień pochodzących od samych sędziów zebranych np. w toku wywiadów, a do takich wyjaśnień podchodzić krytycznie. Wielu inspiracji do tego, gdzie należy poszukiwać różnic w reakcji sędziów na łamanie różnych zasad składających się na prawo do sądów, można znaleźć w: J. Czapska, *Na czym polega internalizacja normy prawnej?*, w: *Aksjologiczny wymiar prawa*, red. M. Dudek, M. Stępień, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2015, s. 147–161.

Przechodząc do konsekwencji wyników analizy dla praktyki, warto zwrócić uwagę na dużą skalę naruszenia zasady publicznego procesu, do jakiej doszło w okresie epidemii w Polsce. Po pierwsze, wracając do spostrzeżeń Durkheima, należy mieć na uwadze niebezpieczeństwo, że sędziowie, którzy sami postępowali z naruszeniem zasad, mogą być bardziej skłonni do tego, aby przemykać oko na naruszenia prawa ze strony innych władz. Dlatego, jeśli sędziowie mają dobrze pełnić funkcję strażników praw człowieka, tj. skutecznie nadzorować pozostałe władze, to sami powinni być pryncypialni w ich przestrzeganiu. Warto w tym kontekście rozważyć wprowadzenie mechanizmów kontrolujących przestrzeganie tej zasady i sankcjonujących jej naruszenie. W okresie międzywojennym prowadzenie sprawy w sposób niejawnny, jeśli powinna była się ona odbyć publicznie, było bezwzględną przesłanką odwoławczą⁵⁶. Przywrócenie tego mechanizmu kontrolnego mogłoby zapobiec lekceważeniu zasady jawnego rozpatrzenia sprawy przez niektórych sędziów. Po drugie, warto pamiętać o korzyściach, jakie z przestrzegania zasady jawności może potencjalnie odnosić społeczeństwo. Nie chodzi tu wyłącznie o, podnoszone nawet w judykaturze, motywowanie sędziów do starannejszej pracy. Jawność postępowania sądowego jest także mechanizmem umożliwiającym komunikację władzy sądowniczej bezpośrednio ze społeczeństwem, co w sytuacji niskiej legitymizacji społecznej sądownictwa jest nie do przecenienia⁵⁷. Możliwość wyjaśniania motywów podejmowanych decyzji bezpośrednio społeczeństwu jest także w stanie pomóc rozwiązywać spory, do których rozstrzygania została powołana władza sądownicza. Transparentność procesu i wygłoszenie po ogłoszeniu wyroku ustnego uzasadnienia jest okazją dla sędziów, aby przekonać do uczciwości postępowania i sprawiedliwości rozstrzygnięcia także te osoby, które być może oczekiwały innego wyroku. Jest to szczególnie istotne w czasach kryzysów społecznych, których przykładem, i to z pewnością nie ostatnim, była pandemia COVID-19.

Bibliografia

- Arcimowicz J., *Spółeczny monitoring sądów – działalność i badania Fundacji Court Watch Polska*, „Trzeci Sektor” 2014, Nr specjalny „Kropla w morzu”. Poradnictwo prawne i obywatelskie – rola organizacji pozarządowych, s. 101–106.
- Barak A., *The Judge in a Democracy*, Princeton University Press, Princeton 2006.
- Bentham J., *Traktat o dowodach sądowych*, Zrzeszenie Sędziów i Prokuratorów R.P., Gniezno 1939.

⁵⁶ W. Jasiński, *Bezstronność sądu i jej gwarancje w polskim procesie karnym*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012, s. 456.

⁵⁷ Według badań opinii społecznej 22% Polaków „dobrze” oceniała działalność sądów we wrześniu 2022 r. (co jest najniższą wartością tego wskaźnika od września 2015 r.), a „źle” 49%: M. Feliksiak, *Oceny działalności instytucji publicznych we wrześniu. Komunikat z badań nr 129/2022*, CBOS, Warszawa 2022, s. 10.

- Burdziej S., *Przejrzystość, jawność, autorytet: nieformalne ograniczenia zasady jawności postępowania w polskiej praktyce sądowej*, „Profilaktyka społeczna i resocjalizacja” 2013, t. 22, s. 79–97.
- Czapska, J., *Na czym polega internalizacja normy prawnej?*, w: *Aksjologiczny wymiar prawa*, eds. M. Dudek, M. Stępień, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2015, s. 147–161.
- Durkheim E., *Zasady metody socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Feeley M., Halliday T.C., Karpik L., *The Legal Complex and Struggles for Political Liberalism, w: Fighting for Political Freedom: Comparative Studies of the Legal Complex and Political Change*, eds. M. Feeley, T. C. Halliday, L. Karpik, Hart Publishing, Oxford 2007, s. 1–42.
- Feliksiak M., *Oceny działalności instytucji publicznych we wrześniu. Komunikat z badań nr 129/2022*, CBOS, Warszawa 2022.
- Gill N., Hynes J., *Courtwatching: Visibility, Publicness, Witnessing, and Embodiment in Legal Activism*, „Area (Oxford, England)” 2021, vol. 53, no. 4, s. 569–576. DOI: 10.1111/AREA.12690.
- Grzegorzczak P., Weitz K., Art. 45 [Prawo do sądu bez nieuzasadnionej zwłoki; zasada jawności postępowania], w: *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bolek, C.H. Beck, Warszawa 2016, Legalis nr 1002124.
- Halliday T.C., *Beyond Monopoly: Lawyers, State Crises, and Professional Empowerment*, University of Chicago Press, Chicago 1987.
- Jasiński W., *Bezstronność sądu i jej gwarancje w polskim procesie karnym*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009.
- Joas H., *The Genesis of Values*, University of Chicago Press, Chicago 2000.
- Jodłowski J., Resich Z., Lapierre J., Misiuk-Jodłowska T., Weitz K., *Postępowanie cywilne*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1997.
- Kaczmarczyk M., *Legitymizacja roli sędziowskiej*, „Studia Socjologiczne” 2020, t. 4, nr 239, s. 5–35. DOI: 10.24425/sts.2020.132478.
- Kaczmarek P., *Spółeczna rola prawników: odpowiedzialność, podmiotowość, zaufanie*, „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna” 2016, t. 5, nr 1, s. 63–86. DOI: 10.14746/FPED.2016.5.1.4.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., tekst jednolity: Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.
- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).
- Krunke H., *Courts as Protectors of the People: Constitutional Identity, Popular Legitimacy and Human Rights*, w: *Judges as Guardians of Constitutionalism and Human Rights*, eds. M. Scheinin, H. Krunke, M. Aksenova, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2016, s. 71–93.
- Marx G.T., Guzik K., *Politics, Policy, and Crime Ethnography*, w: *The Oxford Handbook of Ethnographies of Crime and Criminal Justice*, eds. S.M. Bucerius, K.D. Haggerty, L. Berardi, Oxford University Press, Oxford 2022, s. 114–134.
- Nowicki K., *Jawność rozprawy*, w: *Proces karny*, red. J. Skorupka, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2017, s. 608–612.
- Pilitowski B., *Aktywność organizacji pozarządowych w polskich sądach niepolegająca na udziale w postępowaniach*, „Białostockie Studia Prawnicze”, 2016, t. 21, s. 175–186. DOI: 10.15290/bsp.2016.21.13.
- Pilitowski B., Kociolowicz-Wiśniewska B., *Obywatelski Monitoring Sądów 2020*, Toruń 2020.
- Piotrowski R., *Sędziowie i granice władzy demokratycznej w świetle Konstytucji RP*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2018, t. 1, s. 215–229. DOI: 10.14746/RPEIS.2018.80.1.17.
- Pismo DKO-IV.5006.37.2021 Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości Katarzyny Frydrych do Prezesów i Dyrektorów Sądów z dn. 18 czerwca 2021 r. (udostępnione autorowi na wniosek o informację publiczną).
- Podgórecki A., *Zarys socjologii prawa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1971.
- Rakowska-Trela A., *Sądy i sędziowie wobec niedemokratycznych przemian*, „Studia Politologiczne” 2018, t. 47, s. 299–315.

- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii, tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r., poz. 491.
- Ustawa z dnia 14 maja 2020 r. o zmianie niektórych ustaw w zakresie działań osłonowych w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2, tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r., poz. 875 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych, tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r., poz. 374 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych, tekst jednolity: Dz. U. z 2001 r. Nr 98, poz. 1070 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 31 marca 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw, tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r., poz. 568 z późn. zm.
- Zieliński A., Art. 153. [Posiedzenie przy drzwiach zamkniętych], w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 357–358.
- Zimna M., *Publiczność rozprawy w postępowaniu karnym a jej ograniczenia w związku z ogłoszeniem stanu epidemii*, „Ius Novum” 2021, t. 15, nr 2, s. 95–112. DOI: 10.26399/IUSNOVUM.V15.2.2021.16/M.ZIMNA.

Netografia

- Aktualizacja rekomendacji z dnia 9 maja 2020 roku w związku z przywróceniem działalności sądów*, <https://www.iustitia.pl/83-komunikaty-i-oswiadczenia/3866-aktualizacja-rekomendacji-z-dnia-9-maja-2020-roku-w-zwiazku-z-przywroceniem-dzialalnosci-sadow> (dostęp: 07.05.2023).
- Badora B., *Wartości w czasach zarazy. Komunikat z badań nr 160/2020*, CBOS, Warszawa 2020, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_160_20.PDF (dostęp: 9.05.2023).
- Dostępność poszczególnych sądów dla publiczności*, Fundacja Court Watch Polska, <https://courtwatch.pl/projekty/publikacje/jawnosc-2020/> (dostęp: 18.05.2023).
- Hofmański P., *Sędziowie, czyńcie swoją powinność*, „Rzeczpospolita” z dn. 05.02.2014 r., <https://www.rp.pl/sady-i-trybunaly/art12643831-sedziowie-czyncie-swoja-powinnosc> (dostęp: 07.05.2023).
- Informacja Wiceprezesa SSP „Iustitia” w sprawie akcji protestacyjnych organizowanych przez Stowarzyszenie*, <https://www.iustitia.pl/79-informacje/158-informacja-vice-prezesa-ssp-iustitia-w-sprawie-akcji-protestacyjnych-organizowanych-przez-stowarzyszenie> (dostęp: 07.05.2023).
- Krupa A., *Strefa komfortu*, „In Gremio” 2020, nr 143, <https://ingremio.org/wydania-in-gremio/2020/in-gremio-143/strefa-komfortu/> (dostęp: 07.05.2023).
- Kryszkiewicz M., *Pokłosie reformy Gowina: Sądy rozłożone na łopatki, tysiące orzeczeń mogą być nieważne*, „Gazeta Prawna” z dn. 10.10.2013 r., <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/738147,poklosie-reformy-gowina-sady-rozlozone-na-lopalki-tysiace-orzeczen-moga-byc-niewazne.html> (dostęp: 07.05.2023).
- List otwarty – Apel o przestrzeganie prawa do publicznego procesu Fundacji Court Watch Polska z dn. 23.05.2020 r.*, <https://courtwatch.pl/wp-content/uploads/2020/05/List-OtwartyFCWP.pdf> (dostęp: 07.05.2023).
- Łopalewski B., *O publiczności sądowej i wolności zakupów*, „Rzeczpospolita” z dn. 05.09.2020 r., <https://www.rp.pl/sady-i-trybunaly/art542941-o-publicznosci-sadowej-i-wolnosci-zakupow> (dostęp: 07.05.2023).
- Łopalewski B., *Dobre wiadomości i pożegnanie z kanałem youtube Sądu Rejonowego w Nowym Sączu*, YouTube.com, <https://www.youtube.com/watch?v=1qVdQGpPxy0> (dostęp: 18.05.2023).
- Pismo DNA-II.510.20.2020*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 18.05.2020, https://www.adwokatura.gdansk.pl/upload/files/inne/pismo_do_psa_1852020.pdf (dostęp: 23.06.2020).

- Pismo RPO nr VII.510.32.2022.PKR do Ministra Sprawiedliwości z 20 kwietnia 2022 r.*, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-04/Do_MS_jawnosc_postepowan_20.04.2022.pdf (dostęp: 02.05.2023).
- Póki walczymy, jesteście zwycięzcami – czyli podsumowanie 2020 r.*, „IUSTITIA – Kwartalnik Stowarzyszenia Sędziów Polskich” 2020, t. 4, nr 42, s. 173–200, <https://www.kwartalnikiustitia.pl/poki-walczymy-jestesmy-zwycieczami-czyli-podsumowanie-2020-r,10717> (dostęp: 07.05.2023).
- Przymusiński B., *Dni bez wokandy*, „IUSTITIA – Kwartalnik Stowarzyszenia Sędziów Polskich” 2011, t. 1, nr 3, <https://www.kwartalnikiustitia.pl/dni-bez-wokandy,1754> (dostęp: 07.05.2023).
- Rekomendacje SSP „IUSTITIA” dotyczące funkcjonowania sądów podczas pandemii koronawirusa*, <https://www.iustitia.pl/83-komunikaty-i-oswiadczenia/3830-rekomendacje-ssp-iustitia-dotyczace-funkcjonowania-sadow-podczas-pandemii-koronawirusa> (dostęp: 06.05.2023).
- Sąd ogłasza publicznie wyroki na You Tube’ie*, „Limanowa.in”, <https://limanowa.in/aktualnosci/sad-oglasza-publicznie-wyroki-na-you-tube-ie/49339> (dostęp: 07.05.2023).
- Strona internetowa Sądu Rejonowego w Bartoszycach*, https://bartoszycyce.sr.gov.pl/?fbclid=IwAR1yRp2_-cvCTIY96Zu7inTNseF16DmFi8wOLfQJ7KxgEGR1-8pgBRhSxrA (dostęp: 06.05.2023).
- Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich VII.510.74.2020.PKR z dnia 01.06.2020 r.*, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/WG%20do%20MS%2C%201.06.2020.pdf> (dostęp: 07.05.2023).
- Zarządzenie A-0210-19/20 Prezesa Sądu Rejonowego w Białogardzie z dnia 19 maja 2020 roku*, <https://bialogard.sr.gov.pl/zarzadzenie-nr-a-0210-1320-prezesa-sadu-rejonowego-w-bialogardzie,new,mg,1.html,230> (dostęp: 18.05.2023).
- Zarządzenie Adm-0000-15/20 Prezesa i Dyrektora Sądu Rejonowego w Puławach z dnia 29 maja 2020 roku*, <https://pulawy.sr.gov.pl/download/218/34232/zarzAdm0000220.pdf> (dostęp: 05.05.2023).
- Zarządzenie nr 17/2020 Prezesa Sądu Rejonowego w Międzyrzeczu z dnia 27 maja 2020 r.*, <https://miedzyrzecz.sr.gov.pl/zarzadzenie-nr-172020-prezesa-sadu-rejonowego-w-miedzyrzeczu-z-dnia-27-maja-2020r,new,mg,1.html,156> (dostęp: 06.05.2023, 17.06.2020).
- Zarządzenie nr 21/2020 Prezesa SR w Żaganiu z 25.05.2010 r.*, https://www.zagan.sr.gov.pl/0061L/data/download/1461_Zarzadzenie_Prezesa_nr_21_2020.pdf (dostęp: 18.05.2023).
- Zarządzenie nr 35/2020 Prezesa i Dyrektora SR w Węgrowie z 27.05.2020 r.*, <https://www.wegrow.sr.gov.pl/download/35/36009/Zarzadzenienr352020-organizacjapracy.pdf> (dostęp: 17.06.2020).
- Zarządzenie nr 4/2022 Prezesa Sądu Rejonowego w Międzyrzeczu z dnia 28 marca 2022 r.*, <https://miedzyrzecz.sr.gov.pl/container/2022/zarzadzenia/Skan280322112359.pdf> (dostęp: 06.05.2023).
- Zarządzenie nr 7/2020 Prezesa i Dyrektora Sądu Okręgowego w Tarnobrzegu z dnia 25 maja 2020 roku*, <https://www.tarnobrzeg.so.gov.pl/sites/default/files/2020-05/Zarz%C4%85dzenie%20Nr%207-2020.pdf> (dostęp: 05.05.2023).
- Zarządzenie nr A-021-13/21 Prezesa i Dyrektora Sądu Rejonowego w Bartoszycach z dnia 02 czerwca 2021 r.*, https://bartoszycyce.sr.gov.pl/images/stories/sad/rozne/A-021-13-21_copy.pdf (dostęp: 06.05.2023).